

DE

PROVINCIALE

STAAT

VAN HET

CULTUUR

BELEID

---

03 VOORWOORD

04 ELKE PROVINCIE ZIJN EIGEN CULTUURBELEID

ROBBERT VAN HEUVEN

09 SCHUIVENDE VERANTWOORDELIJKHEDEN

ROBBERT VAN HEUVEN

EEN INSPIREREND VOORBEELD

12 HET GAAT GOED IN HEERLEN

SIMON VAN DEN BERG

VOORWOORD

Met de Provinciale Statenverkiezingen op komst is het interessant om eens te kijken naar de rol die provincies voor zichzelf zien weggelegd op het gebied van kunst en cultuur en hoe daardoor het provinciale cultuurbeleid zich ontwikkelt.

Cultuureducatie, erfgoed en het waarborgen van culturele spreiding en diversiteit in de regio. Dat waren de culturele kerntaken die de provincies in 2010 met elkaar afspraken. Robbert van Heuven onderzocht op ons verzoek hoe de verschillende provincies die beperkte taken hebben ingevuld. De ambities lopen ver uiteen, zo blijkt uit zijn artikel “Elke provincie zijn eigen cultuurbeleid”. Er is een indeling te maken in vier verschillende categorieën provincies: de behoudende provincie, de betrokken provincie op afstand, de actieve regioprovincie en de inhoudelijk regisserende provincie.

En wat betekent het voor het culturele veld, nu de taakverdeling tussen overheidslagen verandert en budgetten krimpen? Dat onderzoekt Robbert van Heuven in het artikel “Schuivende verantwoordelijkheden”. Provincies en gemeenten gaan een steeds autonomer cultuurbeleid voeren. Cultuur wordt steeds meer gezien als een manier om jezelf als stad of regio te profileren. Dat kan heel goed uitpakken. Simon van den Berg onderzocht in dat verband de opmerkelijke bloei van de krimpende en vergrijzende stad Heerlen.

Door die lokale autonomie ontstaat voor bijvoorbeeld cultuureducatie de rare paradox dat het Rijk beleidsmatig investeert in educatie, maar dat de infrastructuur die voor de uitvoering van dat beleid zou moeten zorgen door lagere overheden wordt ontmanteld. Wat het allemaal extra ingewikkeld maakt, is dat de ene gemeente of provincie ander cultuureducatiebeleid voert dan de andere, waardoor er een lappendeken ontstaat van regio's en gemeenten waar educatie beter of minder goed geregeld is. Lokaal en provinciaal cultuurbeleid wint aan gewicht. Daar zouden lokale overheden en vooral ook de provincies zich erg bewust van moeten zijn.

ELKE PROVINCIE ZIJN EIGEN CULTUURBELEID

Cultuureducatie, erfgoed en het waarborgen van culturele spreiding en diversiteit in de regio. Dat waren de culturele kerntaken die de provincies in 2010 met elkaar afspraken. Opvallend is dat de provincies die beperkte taken zeer divers hebben ingevuld. Met de Statenverkiezingen op komst, is het interessant om eens naar die verschillen te kijken.

Een banenmotor, een bevorderaar voor de regionale identiteit, een toeristenmagneet of impuls voor de economie. Cultuur is het volgens de provincies allemaal, als je de provinciale cultuurnota's mag geloven. Toch bezuinigde vrijwel iedere provincie de afgelopen statenperiode op cultuur. De bezuinigingen werden gelegitimeerd met het streven van de provincies om zich voortaan te beperken tot hun kerntaken, zoals ze die samen in 2010 hadden afgesproken. Wat betreft cultuur, schreef het Interprovinciaal Overleg (IPO) toen, zou de provinciale overheid een rol moeten spelen op het gebied van cultuureducatie, erfgoed en op het waarborgen van spreiding en diversiteit in de regio. Een aantal provincies besloot daarom taken, subsidies en instellingen die niet met die taakopvatting te maken hadden terug te snoeien. Zuid-Holland en Noord-Holland waren daarin veruit het actiefst.

Hoewel de taakopvatting op het gebied van cultuur soms redelijk beperkt wordt opgevat, is niet elke provincie zo rigourees, blijkt uit een scan van de provinciale cultuurnota's die de afgelopen statenperiode verschenen. Die nota's zijn een aardige toetssteen om te kijken naar de verschillende manieren waarop provincies hun vastgelegde culturele rol interpreteren en legitimeren. Met het oog op de komende Statenverkiezingen, waarna uiteraard opnieuw politiek gediscussieerd zal worden over de invulling van de provinciale taken, bekijken we die cultuurverschillen.

VERANTWOORDELIJKHEID

Globaal gezegd verschillen de provincies vooral in hoe breed ze de invulling van hun kerntaken interpreteren en in de mate waarin ze zelf actief zijn om die taken in te vullen. Bijvoorbeeld: het proberen te verbinden van erfgoed met andere eigentijdse kunstvormen is een bredere opvatting van zorgdragen voor erfgoed dan het onderhouden van het regionale erfgoed alleen. Zelf betrokken zijn bij het verdelen van eventuele subsidiegelden is een andere manier om je taken in te vullen dan die verantwoordelijkheid over te dragen aan lagere overheden of instellingen op afstand. Op basis van de breedte van de culturele taakopvatting en de mate van eigen activiteit is een indeling mogelijk in vier verschillende categorieën provincies: de behoudende provincie, de betrokken provincie op afstand, de actieve regioprovincie en de inhoudelijk regisserende provincie (zie kader).

Noord-Holland, Zuid-Holland en Flevoland zijn de meest **behoudende provincies**. Zij vatten hun culturele taken zeer beperkt op, dragen de verantwoordelijkheid het liefst zo veel mogelijk over en beperken het aantal uitvoeringsorganisaties. De nadruk ligt op erfgoed en, in het geval van Flevoland, op de bibliotheek. Vooral Noord-Holland koppelt de uitvoering van de cultuurtaken aan andere provinciale taken, zoals ruimte en toerisme. Zuid-Holland richt zich vrijwel alleen op erfgoed, bouwt de taken op het gebied van cultuureducatie zelfs af en beperkt zich tot het financieren van externe cultuurconsulenten en het in stand houden van een basisvoorziening (het Kunstgebouw) voor de hele provincie. Net als Noord-Holland zegt Flevoland zich bewust te zijn van het belang van goede maatschappelijke voorzieningen, ook in de regio's waarin gemeenten te klein zijn om alle voorzieningen overeind te houden. Tegelijkertijd legt de provincie de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het beleid bij partners en ziet zichzelf meer als verbinder. Kortom: alle drie de behoudende provincies houden het vooral bij het uitvoeren van wettelijke taken in de meest strikte zin.

**‘GLOBAAL GEZEGD
VERSCHILLEN DE PRO-
VINCIES VOORAL IN HOE
BREED ZE DE INVULLING
VAN HUN KERNTAKEN
INTERPRETEREN EN IN
DE MATE WAARIN ZE
ZELF ACTIEF ZIJN OM DIE
TAKEN IN TE VULLEN.’**

De woorden ‘verbinder’ en ‘regisseur’ komen veel vaker voor in de cultuurnota's van de tweede categorie provincies: de **betrokken provincie op afstand**, te weten Groningen, Limburg, Overijssel en Utrecht. De provincies die in die categorie vallen, worstelen duidelijk het meest met hun taken. In de verschillende nota's wordt het belang van kunst en cultuur voor de provincie helder gezien en verwoord. Dat belang ligt op het gebied van economie en toerisme, maar ook op het gebied van participatie en het vormgeven van de regionale identiteit. Zo heeft Groningen het in de cultuurnota over ‘Het verhaal van Groningen’. De provincies zien voor zichzelf een rol als regionale verbinder en als verantwoordelijke voor wat de andere overheden (Rijk en gemeenten) niet (kunnen) doen. Limburg wijst bijvoorbeeld op het belang van cultuur voor de regionale kwaliteit, maar schuift een deel van de verantwoordelijkheid daarvoor terug naar de gemeenten. Tegelijkertijd zijn er geen of weinig middelen voor alles wat geen provinciale kerntaak is. De betrokken provincies op afstand proberen daarom een verbinder te spelen tussen de verschillende partners die die taken wel op zich kunnen nemen. Zo schrijft Utrecht letterlijk in de cultuurnota dat haar rol verschuift van financier (via subsidies) naar verbinder en regisseur. Daarmee leggen zij, net als de behoudende provincies, de verantwoordelijkheid voor alles wat geen kerntaak is bij anderen, maar doen dat veel (pro)actiever, omdat ze een nadrukkelijker en uitgewerkt beeld hebben van de rol die cultuur in een provincie kan spelen.

De **actieve regioprovincies** hebben, nog meer dan de betrokken provincies, oog voor de positieve rol die kunst en cultuur in de regio kunnen spelen, bijvoorbeeld op het gebied van de persoonlijke ontwikkeling van burgers, het bevorderen van de regionale identiteit, het stimuleren van het toerisme en het economische vestigingsklimaat. Deze provincies (Drenthe, Friesland, Gelderland en Zeeland) beseffen dat de vele kleine, veelal arme, woonkernen binnen hun provincies niet in staat zijn een fatsoenlijke culturele infrastructuur te onderhouden die al die rollen kan vervullen. Soms betekent dat dan ook dat de provincies taken op zich nemen die niet als een strikt provinciale taak worden gezien. Friesland gaat daarin het verst door in haar nota te schrijven dat ook taken die geen wettelijke basis hebben toch

als kerntaak kunnen worden beschouwd. Veel meer dan bij de vorige categorieën provincies speelt hedendaagse kunst, en niet alleen educatie en erfgoed, een belangrijke rol in de nota en wordt er nagedacht hoe een fijnmazige culturele infrastructuur in stand kan worden gehouden, bijvoorbeeld door hedendaagse kunst te verbinden met erfgoed of de regionale identiteit. Het stimuleren van de Friese 'Mienskip' is belangrijk voor de hele provincie, maar dat kunnen de dorpen niet alleen. Drenthe ziet zichzelf als partner van de gemeenten om regionale, culturele kansen in kaart te brengen en te stimuleren.

Dat betekent overigens niet dat er niet wordt bezuinigd. Drenthe kiest daarvoor om geld vooral in stimuleringsprogramma's te steken en minder in

instellingen. Zeeland bezuinigt vooral op incidenteel geld. Gelderland doet dat ook, maar dan met de hoop dat de provincie kan helpen de culturele sector meer ondernemend te krijgen. De kleinere pot geld wordt, kortom, gericht ingezet.

Brabant is een interessante aparte categorie als **inhoudelijk regisserende provincie**. Net als de actieve regioprovincies wil de provincie tot een veerkrachtige culturele infrastructuur komen, omdat cultuur wordt gezien als iets dat maatschappelijke, intrinsieke en economische waarde heeft. Maar waar andere provincies de verantwoordelijkheid daarvoor veelal bij anderen leggen, zoals andere overheden en maatschappelijke partners, investeert Brabant in een nieuw subsidie-instrument om de regionale cultuur tot bloei te krijgen, omdat die door de landelijke bezuinigingen behoorlijk is aangetast. Makers, culturele instellingen, overheden of bedrijven die een bijdrage willen leveren aan de innovatie van de culturele sector, kunnen sinds begin 2013 een beroep doen op de zogenaamde Impulsgelden. Daarmee heeft de provincie veel meer greep op wat er in haar regio gebeurt dan de andere provincies. Ze heeft een deel van het sturingsinstrumentarium immers zelf in handen en gebruikt dat ook nadrukkelijk.

**'ALS PROVINCIES
VERANTWOORDELIJK ZIJN
VOOR BOVENREGIONAAL
BEREIK, ZOUDEN DIE REGIO'S
QUA BELEID WEL OP ELKAAR
AAN MOETEN SLUITEN.'**

In de verschillende nota's en in de daarin verwoorde opvattingen over cultuurbeleid is een aantal trends waar te nemen, die samenhangen met de grote verschillen tussen de provincies. Zo zijn twee van de drie provincies die het meest behoudend zijn, niet toevallig provincies in de Randstad waarin de drie grootste Nederlandse steden liggen (Amsterdam, Rotterdam en Den Haag). In die grote steden dragen gemeente en Rijk al in hoge mate bij aan het in stand houden van een fijnmazige culturele infrastructuur, zowel als het gaat om aanbod (gezelschappen, kunstinstellingen) en cultuureducatie (theater- en muziekscholen, bibliotheken) als om erfgoed. Daar hoeft de provincie dus maar weinig aan toe te voegen, al vergeten Noord- en Zuid-Holland daarbij wel de landelijke gebieden in het groene hart of boven de lijn Haarlem-Amsterdam. Hoewel het inperken van de provincietaken begrijpelijk is, worden die gebieden relatief hard getroffen.

Het is precies om die reden, dat grotere provincies met weinig grote kernen een stuk actiever zijn op het gebied van cultuurbeleid. Zij zijn verantwoordelijk om een culturele infrastructuur overeind te houden voor de burgers van gemeenten die dat niet alleen kunnen. Maar veel regioprovincies zien in cultuur ook een manier om de stagnerende economie aan te wakkeren en iets te doen aan de gevolgen van de bevolkingskrimp. Toerisme en economisch vestigingsklimaat zijn belangrijke redenen om cultuurbeleid gericht te voeren dan dat de meer behoudende provincies dat doen. Er wordt gezocht naar creatievere manieren om kerntaken in te vullen, bijvoorbeeld door levende kunst en erfgoed nadrukkelijk met elkaar in verband te brengen. Een bruisende provincie waar spannende dingen gebeuren is voor toeristen wellicht interessanter dan een provincie met goed onderhouden erfgoed alleen.

LIMES

Opvallend is wel dat er op het eerste gezicht weinig wordt samengewerkt tussen de provincies. Dat is zeker bij de drie noordelijke provincies merkwaardig, omdat daar dezelfde problemen spelen (krimp, lage economische groei, weinig grote steden en BIS-instellingen). De regionale overheden zouden elkaar daarbij kunnen helpen. Drenthe heeft bijvoorbeeld eenzelfde idee over de rol van cultuur als Friesland en zou dus kunnen leren van die provincie, die een vrij actief cultuurbeleid heeft, gericht op kleine woonkernen en op het creëren van identiteit en gemeenschapsgevoel.

Maar ook andere provincies hebben misschien net iets te weinig oog voor wat er aan de andere kant van de provinciegrens gebeurt. Als je in Gouda woont, is het klimaat op het gebied van regionale cultuureducatie een stuk guurder dan in Woerden, dat 21 kilometer verderop maar in de provincie Utrecht ligt. Als provincies verantwoordelijk zijn voor bovenregionaal bereik, zouden die regio's qua beleid wel op elkaar aan moeten sluiten. Op het gebied van archeologie lukt samenwerking vrij goed, blijkt uit de

---

ONDERSTAANDE CATEGORISERING KOMT VOORT UIT EEN SCAN VAN DE PROVINCIALE CULTUURNOTA'S. DEZE IS GEBASEERD OP DE BREEDTE VAN DE TAAKOPVATTING OP HET GEBIED VAN CULTUUR VAN DE PROVINCIES EN OP DE ACTIVITEIT DIE DE PROVINCIE OP CULTUURBELEID IN ZIJN NOTA ZEGT TE WILLEN ONTPLOOIEN. DAARDOOR ONTSTAAT EEN SCHAAL WAAROP DE PROVINCIES TE PLAATSEN ZIJN. DAT BETEKENT OOK DAT NIET ELKE PROVINCIE IN EEN CATEGORIE PRECIJS DEZELFDE ACTIVITEITEN OF TAAKOPVATTINGEN HEEFT. FLEVOLAND IS BIJVOORBEELD IETS MINDER BEHOUDEND DAN ZUID-HOLLAND EN NOORD-HOLLAND, MAAR WEER MINDER BETROKKEN DAN BIJVOORBEELD UTRECHT.

De behoudende provincie:

Noord-Holland, Zuid-Holland, Flevoland

De betrokken provincie op afstand:

Groningen, Overijssel, Utrecht, Limburg

De actieve regio-provincie:

Friesland, Drenthe, Gelderland, Zeeland

De inhoudelijk regisserende provincie: Brabant

---

gezamenlijke aanvraag van Gelderland, Utrecht en Zuid-Holland om de Romeinse Limes op de Unesco-Werelderfgoedlijst op te nemen. Dat zou dus ook kunnen op het gebied van cultuureducatie, dat net als de Limes ook niet ophoudt bij de provinciegrens.

Die Limes laat zien dat het denken over cultuurbeleid zelfs niet hoeft te stoppen bij de rijksgrenzen. In dat project wordt samengewerkt met andere Europese overheden. Een ander voorbeeld van interregionaal denken is de manier waarop Limburg nadrukkelijk de Euregio betreft bij zijn provinciale cultuurbeleid (zie ook: Het gaat goed in Heerlen).

Het nadenken over interregionale samenwerking leidt uiteraard ook tot complexe vragen over verantwoordelijkheid. Want is de provincie Limburg ook verantwoordelijk voor de muziekles voor Duitse burgers die vlak over de grens wonen? En is het houdbaar dat de bewoners van het Zuid-Hollandse deel van het Groene Hart een minder goede infrastructuur hebben op het gebied van cultuureducatie dan het Utrechtse deel, terwijl dat voor de inwoners van het eveneens Zuid-Hollandse Rotterdam weer relatief goed geregeld is? Kan het Rijk door cultuurbezuinigingen provincies opzadelen met gaten in de infrastructuur, zodat de ene provincie meer moet repareren dan de andere? (zie ook: Schuivende verantwoordelijkheden). Daarnaast leiden de verschillende opvattingen die de provincies hebben van hun kerntaken tot vragen over verantwoordelijkheid.

Het zijn zulke vragen die na de Statenverkiezingen terecht komen op bordje van de nieuwe cultuurgedeputeerde: welke witte vlekken zijn er op cultuurgebied? In hoeverre zijn die mijn verantwoordelijkheid, gezien de kerntaken van de provincie? En hoe kunnen ze in samenhang met andere provinciale en gemeentelijke overheden en het Rijk worden opgelost? En wat betekent dat complexe stelsel van belangen en verantwoordelijkheid voor mijn provinciale taakopvatting op het gebied van cultuur? De regionale verschillen zijn zó groot, dat het maar de vraag is of de vrij beperkte taakopvatting van IPO in dat complexe beleidslandschap nog langer houdbaar is.

Robbert van Heuven

SCHUIVENDE VERANTWOORDELIJKHEDEN

Veel gaat er niet veranderen. De minister heeft aangegeven niet teveel te willen morrelen aan het huidige BIS-stelsel. Maar past het stelsel dan nog wel bij de verschillende verschuivingen die er gaande zijn in het veld?

Het leek ooit zo simpel. Elke overheidslaag had een specifieke eigen taak op het gebied van cultuurbeleid. Het Rijk financierde de producenten van het aanbod (zoals bijvoorbeeld de orkesten en dans- en theatergezelschappen) en de gemeenten zorgden voor de afname (de theaters, de concertzalen). De provincies zorgden voor wat de gemeenten en het Rijk niet wilden of konden doen op regionaal niveau, zoals op het gebied van cultuureducatie en bibliotheekwerk.

Die verdeling was in de praktijk natuurlijk nooit zo simpel. Maar nu budgetten krimpen, en cultuur tegelijkertijd steeds meer gezien wordt als een manier om jezelf als regio of stad te profileren, gaan provincies en gemeenten een steeds autonomer cultuurbeleid voeren (zie ook: *Het gaat goed in Heerlen*). Dat hoeft niet erg te zijn, al was het maar omdat het een manier is om het maatschappelijke draagvlak voor cultuur te vergroten. Maar doordat de verschillende overheden te weinig overleggen over het verschuiven van beleidstaken, ontstaan er grote verschillen tussen die overheden in opvatting en uitvoering van cultuurbeleid (zie ook: *Elke provincie zijn eigen cultuurbeleid*). De taakverdeling tussen de verschillende overheidslagen sluit niet goed meer aan. Daardoor ontstaat op sommige cultuurgebieden versnippering.

Een goed voorbeeld daarvan is cultuureducatie. Het Rijk wil graag dat er op dat gebied meer gebeurt. BIS-instellingen zijn al verantwoordelijk voor cultuureducatie-aanbod en het Rijk financiert het Fonds Cultuurparticipatie. Tegelijkertijd is cultuureducatie een geliefd bezuinigingsobject van gemeenten en provincies. Bij veel gemeenteraden leeft het idee dat mensen best zelf voor hun hobby's kunnen betalen, met gevolgen voor de culturele centra. Ook wordt gekort op de makelaars die het culturele aanbod van cultuurinstellingen naar scholen moeten brengen. Provincies bezuinigen op hetzelfde soort instellingen die bovenregionaal werken. Daardoor ontstaat de rare paradox dat het Rijk beleidsmatig investeert in educatie, maar dat de infrastructuur die voor de uitvoering van dat beleid zou moeten zorgen door lagere overheden wordt ontmanteld. Wat het allemaal extra ingewikkeld maakt, is dat de ene gemeente of provincie ander cultuureducatiebeleid voert dan de andere, waardoor er een lappendeken ontstaat van regio's en gemeenten waar educatie beter of minder goed geregeld is.

AFSTAND

‘BIJ VEEL GEMEENTERADEN LEEFT HET IDEE DAT MENSEN BEST ZELF VOOR HUN HOBBY’S KUNNEN BETALEN, MET GEVOLGEN VOOR DE CULTURELE CENTRA.’

Ook op het gebied van aanbod en afname van (met name, maar niet uitsluitend) de podiumkunsten zit er licht tussen het beleid van de ene overheid en de andere. Bij de bezuinigingen van 2013 kromp het aantal Rijks-gefinancierde instellingen in de BIS van 172 tot 86 en het aantal Fonds-gefinancierde aanbieders van 174 naar 142. Sommige gemeenten, Amsterdam voorop, besloten een aantal cultuurproducenten te redden door hen vanuit de gemeente te financieren. Niet elke gemeente was uiteraard in staat datzelfde te doen en sommigen bezuinigden juist bovenop de Rijksbezuinigingen, zoals Rotterdam. Nu verschilden de cultuurinvesteringen al per gemeente, maar de terugtrekkende Rijksoverheid maakt die verschillen nog pregnanter. Zeker omdat die overheid zich in een zeer specifiek hoekje terugtrekt. Door het inkrimpen van de Basisinfrastructuur is het BIS-beleid voor een groot deel grote stedenbeleid geworden. Het Rijk financiert ook de Fondsen voor het kleine aanbod, maar heeft die Fondsen een aantal jaar geleden politiek op afstand geplaatst. In de Tweede Kamer gaat het dus vooral over de grote instellingen in de grote steden.

Daardoor mist de Rijksoverheid het zicht op een aantal verschuivingen in het (podium)kunstenlandschap. Er zijn gemeenten die hun theater dwingen om commerciëler te programmeren en die bezuinigen op programmaged of hun theater sluiten (zoals onlangs in Gorinchem). Maar er is ook een omgekeerde beweging zichtbaar. Podia treden steeds vaker op als producent of als huis voor kleinere gezelschappen, zodat ze beter in staat zijn het schaarse alternatieve aanbod te tonen. Bovendien past het in een trend waarin podia nieuwe manieren zoeken om publiek aan zich te binden, bijvoorbeeld door festivals in eigen huis te organiseren of in te spelen op wat er lokaal in een gemeente speelt (zie: *Het gaat goed in Heerlen*)

Diezelfde beweging is te zien bij de BIS-instellingen die steeds vaker een actief lokaal beleid voeren door zich te verbinden aan de specifieke thema's die in een gemeente spelen of door intensiever samen te werken met lokale maatschappelijke partners. Waar de Rijksoverheid zich steeds verder terugtrekt en haar beleid zich beperkt tot de BIS, is in het veld de omgekeerde beweging te zien: een cultuursector bestaat steeds meer uit hechte, lokale netwerken waar BIS-, Fonds- en lokaal gefinancierde instellingen samen optrekken en samenwerken. Gemeenten vinden dat fijn, omdat ze voor weinig geld kunnen bijdragen aan een bloeiende cultuursector die ook nog eens werkt aan maatschappelijk draagvlak. Bovendien past de beweging in de behoefte van gemeenten om cultuur te gebruiken als een vorm van citymarketing of economische aanjager. Hoe

beter de netwerken lokaal geaard zijn, hoe beter ze in staat zijn het unieke karakter van de gemeente uit te dragen en bij te dragen aan de lokale economie.

Om die reden stellen gemeenten soms hele andere subsidie-eisen aan instellingen dan het Rijk aan dezelfde instellingen stelt. Dat zorgt bij instellingen voor onnodige bureaucratie, die bij een teruglopend personeelsbestand steeds moeilijker te bolwerken is.

HOBBELEN

Bovenstaande ontwikkeling stelt nieuwe vragen bij het Rijksbeleid. Wat betekent die lokale worteling voor de landelijke spreiding en voor de reisverplichting? Is, bijvoorbeeld, een goed geworteld stadsgezelschap niet belangrijker voor het draagvlak voor podiumkunsten dan dat elk BIS-gezelschap de stad een keer aandoet? Een andere vraag is wie er eindverantwoordelijk is voor zo'n netwerk waarbinnen zich zowel podia als producenten bevinden? Het Rijk of de gemeente? Het wordt dan ook een interessante casus als Theater Rotterdam (het samenwerkingsverband van de Rotterdamse Schouwburg, de gezelschappen Ro Theater en Wunderbaum en productiehuis Rotterdam) de komende subsidieronde een integrale aanvraag zou gaan doen.

Minister Bussemaker heeft meer dan eens aangegeven dat ze geen noodzaak ziet om grote veranderingen aan te brengen in het huidige cultuurstelsel. De vraag is of die stelling houdbaar is als bovenstaande bewegingen doorzetten. Als er geen afstemming is tussen de verschillende overheden en het Rijk door zich blind te staren op de BIS

**‘DE LOKALE CULTUURSECTOR
BESTAAT STEEDS MEER UIT
HECHTE, LOKALE NETWERKEN
WAAR BIS-, FONDS- EN LOKAAL
GEFINANCIERDE INSTELLINGEN
SAMEN OPTREKKEN EN
SAMENWERKEN.’**

wezenlijke verschuivingen in de onderstroom van het beleid mist, hobbelt ze noodgedwongen achter de feiten aan. Hoewel het Rijk door de toegenomen lokalisering misschien minder concreet kan sturen (wat ze feitelijk al niet echt kon, omdat de gemeenten de grootste culturele subsidieverstrekkingen zijn), zou het wel een regiefunctie kunnen vervullen: het Rijk heeft immers het beste overzicht over het totaalplaatje en daarmee over de witte vlekken in de culturele landkaart. Daar moet het stelsel dan wel op zijn ingericht en dat is op dit moment niet het geval.

De provincies zullen na de verkiezingen in de college-onderhandelingen opnieuw formuleren hoe zij hun culturele taken zien. Hopelijk is dat in nauw overleg met andere overheden. En daarmee wordt het gesprek gestart over een integraal cultuurbeleid, in de aanloop naar de nieuwe subsidierondes voor 2017-2020.

Robbert van Heuven

EEN INSPIREREND VOORBEELD

HET GAAT GOED IN HEERLEN

Vanuit de Randstad wordt een stad als Heerlen afgeschreven, maar wie beter kijkt ziet de stad opbloeien. Cultuur speelt daarin een belangrijke rol, vertellen twee Heerlense cultuurmakers. Dat heeft ook gevolgen voor de verhouding tussen de verschillende overheden. “We moeten op lokaal en provinciaal niveau nadenken over wat de kunst dóet.”

Een woensdagmiddag in Heerlen. Een mooie, modernistische winkelstraat met een aantal grote leegstaande winkelpanden. Maar ook een enorme bouwplaats rondom het station: het Maankwartier wordt een winkelcentrum met kantoren en horeca, in een brug over het spoor heen. En een weergaloos mooi cultureel centrum in een monumentaal oud warehouse. Optimistische groei in een krimpgemeente.

Het lijkt onvermijdelijk dat cultuurspreiding de komende jaren weer de politieke agenda gaat bepalen. De verhoudingen tussen Rijk, provincies en gemeenten zijn aan het schuiven. De grote steden zijn succesvol in het binnenhalen en vasthouden van jonge creatieven, de regio krimpt en vergrijsst. Vanuit de Randstad wordt een stad als Heerlen al snel afgeschreven. Alle indicatoren staan op rood: negatieve bevolkingsgroei, hoogste aantal 55-plussers van Nederland, sterk afnemend aantal basisschoolleerlingen. Wat voor rol heeft cultuur hier überhaupt te spelen? En wat zijn de ontwikkelingen waar de provincies rekening mee moeten houden? Heerlen is een mooi voorbeeld van hoe lokale trends gevolgen hebben voor de verhouding tussen de verschillende overheden. Gemeenten spelen namelijk een steeds prominentere rol in het cultuurbeleid. (zie ook: *Schuivende verantwoordelijkheden*).

Wie in het stadscentrum tussen de strakke gebouwen van architect Frits Peutz loopt en wie met de lokale cultuurdragers spreekt, merkt al snel dat de werkelijkheid veel genuanceerder is dan het clichébeeld dat er heerst van gemeenten en provincie. “In mijn vak zijn krimp en vergrijzing tegengestelde bewegingen”, zegt schouwburgdirecteur Bas Schoonderwoerd. “Het aantal 55-plussers neemt hand over hand toe en dat is een groep mensen die van oudsher veel naar het theater gaan. Sinds de heropening van Theater Heerlen na de verbouwing, zeven jaar geleden, zijn de bezoekcijfers van de schouwburg ieder jaar gestegen.”

De doem van de krimp lijkt ver weg. De vorige burgemeester, Toine van Gresel, riep zelfs al de ‘culturele lente’ van Heerlen uit. Er werd een nieuw popcentrum geopend en er kwam een cultureel centrum in het Glaspaleis, een oud warehouse dat vanwege zijn bijzondere architectuur (van Peutz) een rijksmonument is, met exposities, repetitieruimtes, de openbare bibliotheek en een modern Limburgs restaurant bovenin. In de oude gebouwen van het CBS huizen nu talloze creatieve bedrijfjes: webwinkels, telematica-ingenieurs, reclamebureaus en creatieve ZZP’ers.

Een van de aanjagers van dit creatieve ondernemersklimaat is Egid van Houtem. Met zijn bedrijven Social Beta en Rhizome organiseert hij TEDx-conferenties, bemiddelt hij tussen ondernemers en de gemeente, en fungeert hij als incubator en coach voor kleine creatieve bedrijven. “Het gedachtegoed van Richard Florida heeft hier grote impact gehad”, vertelt Van Houtem. “De gemeente heeft veel geïnvesteerd in cultuur om creatieven vast te houden en dat zorgde voor ruimte voor nieuwe initiatieven. Daar komt men nu van terug, maar de investeringen in cultuur hebben wel wat opgeleverd.”

GOUDZOEKERS

Van Houtem is geboren en getogen in Zuid Limburg. Anders dan een aantal van zijn jeugdvrienden keerde hij na zijn studie in Breda terug naar Limburg. “Hier kun je pionieren, in Amsterdam ben je een van de velen. Hier is de ruimte, maar je moet er wel voor knokken. Op het gebied van e-culture is Amsterdam natuurlijk het centrum, maar wij zijn regelmatig de tweede. Wij hadden hier in Heerlen bijvoorbeeld de tweede TEDx-conferentie van Nederland en evenementen rondom Bitcoin, waar verder niemand nog mee bezig was. In samenwerking met de gemeenten zoeken we naar bedrijven die leegstaande winkels kunnen vullen. Daardoor hebben we nu een 3d-print-winkel in het centrum.”

Misschien is Heerlen voor Amsterdammers een perifere plek, maar Heerlenaren zelf zien de stad juist als het centrum van de grote, internationale ‘Euregio’, het bovenregionale samenwerkingsverband waar ook Aken en een deel van België aan deelnemen. Bovendien zien ze Heerlen als de kern van een stadsregio in Zuid-Limburg, dat weliswaar verdeeld is over zeven gemeenten, maar samen één stedelijk gebied vormt met 250.000 inwoners.

Achter die weidse visie schuilt één bepalende, historische gebeurtenis: de sluiting van de mijnen. Twee generaties lang was Heerlen een bloeiende stad gebouwd op kolen. Iedereen heeft familie die in de mijnen werkte. De werkgelegenheid in de mijnen en in de toeleverende en verwerkende industrie zorgde voor een bevolking die bestond uit een mengeling van arbeiders en hoogopgeleide ingenieurs. Toen de Stadsschouwburg Heerlen in 1961 werd geopend, was het het grootste podium van Nederland. Het Nationale Ballet en de opera repeteerden er. “Het mecenaat van de mijnen heeft enorm veel mogelijk gemaakt”, zegt Schoonderwoerd, “De behoefte van die goudzoekers was er ook naar. Er was een enorme eruditie. Dit theater heeft altijd eigen operaproducties gemaakt. In deze regio gebeurde blijkbaar iets.” In 1965 was het Joop den Uyl, toen minister van economische zaken, die op dat grote podium het einde van de inmiddels verliesgevende mijnindustrie aankondigde.

“Er is toen een grauwsliuier over de regio neergedaald”, zegt Schoonderwoerd, “De arbeiders raakten werkloos en als tweede slag vertrok het dynamische middenkader in de jaren '80 voor een belangrijk deel naar België, omdat je daar minder belasting hoefde te betalen. Pas de laatste zeven of acht jaar zie ik weer een zelfbewuste sociale groep ontstaan. Die vormt de humuslaag van waaruit veel culturele dynamiek ontstaat en dat wordt door de overheid, met name de provincie, goed gevolgd. Maar die groei van de infrastructuur is niks meer of minder dan een inhaalslag.”

“PAS DE LAATSTE ZEVEN OF ACHT JAAR ZIE IK WEER EEN ZELFBEWUSTE SOCIALE GROEP ONTSTAAN. DIE VORMT DE HUMUSLAAG VAN WAARUIT VEEL CULTURELE DYNAMIEK ONTSTAAT EN DAT WORDT DOOR DE OVERHEID, MET NAME DE PROVINCIE, GOED GEVOLGD.”

De roemruchte toespraak van Den Uyl wordt vanavond, 49 jaar na dato, op dezelfde plek nagespeeld door toneelspeler Jaap Spijkers, in de gelegenheidsvoorstelling *De Toespraak* die de opening van het Jaar van de Mijnen markeert. Het is een samenwerking van professionele en amateur-acteurs en muzikanten en een Vlaams mijnwerkerskoor, onder regie van een van de nieuwe artistiek leiders van Toneelgroep Maastricht: Servé Hermans. Aan het eind houdt Heerlenaar Frans Timmermans een nieuwe toespraak met zijn visie op de komende vijftig jaar.

Schoonderwoerd is blij met de avond, maar oorspronkelijk had hij er een ander idee bij. “Dit is niet een voorbeeld van hoe podiumkunst moet, maar het is wel een voorbeeld van hoe kunst óók relevant kan zijn.

Ik wilde eigenlijk een nieuw toneelstuk laten schrijven ter gelegenheid van het Jaar van de Mijnen, over de industrialisatie en de eerste multiculturele samenleving van Nederland die door de mijnindustrie ontstond, toen naast Noord-Limburgers en Friezen ook Polen, Joegoslaven en Italianen naar Zuid-Limburg trokken. Ik kreeg geld voor een schrijfoverdracht, maar geen van de grote gezelschappen wilde het produceren. Dat is een weeffout in het systeem.”

“Ik ben wat dat betreft jaloers op mijn collega uit Aken. Hij heeft een Duits ‘Stadttheater’ dat voor een dergelijke gelegenheid twee jaar van tevoren opdracht kan geven voor een stuk en daar vervolgens een grote voorstelling van kan maken. Hij heeft veel meer mogelijkheden om in te spelen op wat er nodig is in zijn stad en kan zelf onderwerpen aan de orde stellen. Hij is vervolgens weer jaloers op mij: ik kan uit de hele wereld putten. Zo’n productie als *War Horse*, een productie van het Engelse National Theatre, kan hij daar nooit tonen.”

MANNEN OP LEEFTIJD

Daarmee snijdt Schoonderwoerd een heikel punt aan in de spreidingsdiscussie. Spreiding in Nederland betekent van oudsher diversiteit in vestigingsplaatsen van instellingen en daarnaast veel gesjouw met busjes met decor en acteurs door het land. Maar in een tijd waarin stedelijke identiteiten sterk in opkomst zijn, blijkt het lastig om kunstaanbod te maken dat voor alle plekken in Nederland relevant is. Terwijl de reisverplichting voor bijvoorbeeld toneelgezelschappen oorspronkelijk was bedoeld om kunst van hoge kwaliteit overal in het land te brengen. “De producties die hier komen ademen wel met de wereld mee, maar weinig met mijn stad”, zegt Schoonderwoerd.

Een voorstelling als *De Toespraak* illustreert de andere kant. Het is een losse voorstelling, waarin steeds een nieuw aspect van de cultuur rond de mijnen ter sprake komt: de kerk, de vakbond, het gevaar, de trots. De koorzang is mooi en weemoedig. Het is prachtig om Spijkers de plechtige, ernstige toon van de woorden van Den Uyl te horen vatten. Maar het blijft een gelegenheidswerk, in te korte tijd gemaakt om een diepere laag te vatten. Met de woorden van Schoonderwoerd in het achterhoofd ben je benieuwd naar het stuk dat hier zou kunnen hebben staan. De belangstelling voor zo’n productie in Limburg zou enorm zijn, meent Schoonderwoerd, maar de landelijke uitstraling lijkt gering.

Opvallend is dat zowel Van Houtem als Schoonderwoerd uit zichzelf beginnen over de informele stedenband tussen Amsterdam en Heerlen. Schoonderwoerd: “Toen Eberhard van der Laan minister van Wonen, Wijken en Integratie was heeft hij als eerste krimp op de agenda gezet.

Toen hij burgemeester van Amsterdam werd, bleef hij zich daarvoor verantwoordelijk voelen.” Van der Laan zette een samenwerkingsovereenkomst op touw voor Amsterdam met de krimp gemeentes Delfzijl, Sluis en Heerlen. Op cultureel gebied gaat het onder meer om optredens van het Koninklijk Concertgebouworkest. Van Houtem is vanuit het Amsterdamse cultuur- en debatcentrum Pakhuis de Zwijger de ambassadeur van de stad voor Heerlen.

“HET IS NU ZAAK OM DE KUNSTEN NIET VERDER TE LATEN VERBROKKELLEN. WE MOETEN GROTE, ROBUUSTE INSTITUTEN BOUWEN.”

“De jonge mensen hier en in Amsterdam leven allemaal in dezelfde wereld, namelijk hier”, zegt Van Houtem, wijzend naar zijn smartphone. “Ik denk dat solidariteit tussen generaties een groter probleem is dan die tussen Randstad en regio. Kijk bijvoorbeeld naar de pensioendiscussie.” Maar ook in zijn eigen vakgebied ziet Van Houtem een generatiekloof. “In Limburg zijn dingen snel politiek, men betreft stellingen. Dingen zijn hier nog vrij hiërarchisch. Wie het in Limburg voor het zeggen hebben, zijn mannen op leeftijd. Kijk bijvoorbeeld naar het team dat het *bid* deed van Maastricht voor de titel Culturele Hoofdstad van Europa: zowel de

zakelijk als artistiek leider waren boven de zestig. Er was een jongere cultuuradviseur, Mathijs Maussen, die hier wel iets wilde doen, maar dat werd afgehouden. Hij is een van de trekkers geworden van het succesvolle *bid* van Leeuwarden.”

Hoe nu verder in Heerlen? Schoonderwoerd haalt met instemming Johan Simons aan die het Duitse systeem prijst, omdat de intendant van een stadstheater daar twee keer per jaar in de gemeenteraad moet verschijnen om zijn plannen aan te kondigen en te verdedigen. “In Nederland is onder minister Brinkman in 1988 de kunst genationaliseerd. Dat heeft artistiek heel veel opgeleverd. Het was beleidsmatig ook nodig, want een instituut als het Limburgs Symfonie Orkest werd daarvóór door 38 subsidiegevers ondersteund. Maar het heeft ook negatieve gevolgen gehad, met name in de verbinding met de lokale culturele context. Op lokaal en regionaal niveau moet er immers een discours plaatsvinden dat het kunstwerk bij het publiek laat landen. Dat lokale discours is verloren gegaan, mede door de implosie van de lokale media. Ik heb onlangs tegen mijn wethouder gezegd: nu alles aan het schuiven is in de kunsten, zou het wel eens kunnen dat de nationaliseringsslag gaandeweg z’n correctie krijgt.”

“Dat betekent dat we op lokaal en provinciaal niveau bewustwording moeten creëren en moeten nadenken over wat de podiumkunst dóet. Dat is meer dan alleen een gebouw neerzetten en over het budget nadenken. Het is ook inhoudelijk nadenken over de functie van kunst in de regio. We zien dat nu aankomen, dus we doen er goed aan om nu al nadrukkelijker de discussie te zoeken met de politiek en de gemeenschap. Het is nu zaak om de kunsten niet verder te laten verbrokkelen. We moeten grote, robuuste instituten bouwen. En hoe je daarbinnen enerzijds de vernieuwingsimpuls vasthoudt en anderzijds de overdracht en canon z’n werk laat doen, dát vind ik spannend.”

Simon van den Berg

Colofon

Deze publicatie werd gemaakt in opdracht van Kunsten '92. De redactie en de schrijvers werken echter onafhankelijk van het bestuur en het beleid van Kunsten '92.

Redactie
Sandra Jongenelen, Simon van den Berg,
Thessa Syderius, Robbert van Heuven

Eindredactie
Robbert van Heuven